

ЖИТТЯ, НАПОВНЕНЕ ВЩЕРТЬ (до 80-річчя з дня народження проф. І. І. Меньшикова)

У липні 2017 року відзначає свій поважний ювілей – 80 років від дня народження – професор кафедри загального та слов'янського мовознавства І. І. Меньшиков, який є однією з найпомітніших і ключових фігур філологічної освіти й науки Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Він народився 29 липня 1937 року в селі Велика Уря Канського району Красноярського краю в родині військовослужбовця.

Остання обставина, можливо, вплинула на те, що після отримання початкової освіти в місті Любань Мінської області (Білорусь) І. І. Меньшиков навчається в Курському суворівському військовому училищі.

Цей період свого життя він згадує по-особливому тепло, з великою вдячністю тим, хто дав ґрунтовні знання, зокрема з математики; саме тут він входив у самотійне життя, вчився справжніх людських взаємин, опановував закони дружби, відповідального ставлення до справи.

Утім, навчання у військовому училищі не стало вирішальним у визначенні подальшої життєвої й професійної долі Ігоря Івановича. З 1956 року його життя, педагогічна, наукова та організаторська діяльність пов'язані з нашим університетом, з філологічним факультетом.

Цього року він вступає, незважаючи на хороші математичні здібності, на спеціальність «Російська мова та література» філологічного факультету Дніпропетровського державного університету, бо його завжди вабили таїни рідного слова. Ще будучи студентом 3-го курсу, зрозумів, що хоче й буде займатися філологією по-справжньому. І безперечно, що тоді його не могли не зацікавити ті наукові напрями у філології, які передбачають застосування під час вивчення мовних явищ математичного наукового апарату, математичних методів дослідження. Він паралельно відвідує заняття на механіко-математичному факультеті, серйозно займається математикою, екстерном складає заліки та іспити з основних математичних дисциплін. Після закінчення філологічного факультету несподівано (а може, і всупереч усьому) стає аспірантом кафедри обчислювальної математики ДДУ, яку очолював професор В. М. Чернишенко, долучається до вивчення нових на той час, нестандартних, цікавих і перспективних проблем машинного перекладу. У червні 1961 року під час першого експерименту машинного перекладу в обчислювальному центрі Дніпропетровського державного університету були реалізовані алгоритми автоматичного аналізу текстів, які І. І. Меньшиков побудував ще в студентські роки. А далі йому пощастило вчитися й працювати в Експериментальній лабораторії машинного перекладу при механіко-математичному факультеті Ленінградського університету, яку очолював відомий російський мовознавець М. Д. Андреев. Саме він став науковим керівником аспіранта І. Меньшикова й до сьогодні залишається для нього Вчителем з великої літери, незаперечним авторитетом у науці. Результатом наполегливої й копіткої, хоч, безперечно, і захоплювальної праці стає захист у Ленінграді 1967 року в Інституті мовознавства АН СРСР

кандидатської дисертації «Морфолого-синтагматичний аналіз німецьких текстів під час машинного перекладу через мову-посередника».

З 1964 року І. І. Меньшиков працює на кафедрі російської мови викладачем, старшим викладачем, доцентом. Читає основні курси «Вступ до мовознавства», «Загальне мовознавство», «Основні напрямки та методи лінгвістичних досліджень», «Основи інформатики та прикладної лінгвістики» та ін.

1980 рік став етапним у подоланні нової сходинки в ієрархії наукових титулів – захист докторської дисертації «План вираження у синтаксисі сучасної російської літературної мови». 1981 року він був обраний на посаду професора кафедри російської мови (зараз – кафедра загального та слов'янського мовознавства), а 1991 року став завідувачем, доклав багато зусиль для її розвитку, забезпечення належного кадрового потенціалу. П'ятнадцять років (1988 – 2002) І. І. Меньшиков очолював філологічний факультет ДНУ, ставши справжнім організатором філологічної освіти в університеті. За його активної участі на філологічному факультеті відкрито східне відділення, зокрема спеціальності «китайська та японська мова і література». Сьогодні ці фахівці користуються неабияким попитом, а відділення має надійні перспективи розвитку. Він став ініціатором виокремлення відділення журналістики в окремий факультет систем та засобів масової комунікації – одного з найпотужніших в Україні з підготовки журналістських кадрів. 1990 року професор І. І. Меньшиков організував і спочатку очолив кафедру лінгвістичної підготовки іноземців (зараз – кафедра перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців), на якій підготовлено для подальшого навчання сотні студентів із різних країн світу і яка на тепер залишається однією із провідних не лише в нашому університеті, але й у регіоні.

Щиро переживаючи непрості події початку 90-х років, коли на тлі соціальних, економічних, політичних перипетій рвалися, наче по живому, взаємини між народами, державами, зокрема й у культурно-освітній галузі, І. І. Меньшиков водночас добре усвідомлював незворотність процесів, пов'язаних із розбудовою української незалежності, національної культури, мови. 1993 року він ініціював створення факультету української філології та мистецтвознавства, роль якого в освітньому просторі регіону була досить помітною. Маючи статус окремого підрозділу університету, факультет набирал оберті у своєму розвитку, ставав відомим, авторитетним. Його колектив без перебільшення відіграв вирішальну роль у відродженні української культури, української мови в Придніпровському регіоні. На наше глибоке переконання, у такому рішенні професор І. І. Меньшиков як керівник філологічного факультету виявив по-справжньому державницький підхід до справи, своїм кроком засвідчивши важливість змін, які відбувалися в освітньому житті України зокрема й духовному загалом. Він сам особисто багато зробив для того, щоб два окремих колективи філологів ніколи не віддалялися один від одного, щоб разом зберегли добрі традиції, які започатковано 1918 року і які вирізняли їх в університеті з-поміж інших. Два факультети так і залишилися кровно близькими, набувши, безперечно, кожен своїх імпульсів у розбудові. Тож цілком природним і логічним видається їх об'єднання 2005 року знову в одну потужну університетську структуру.

І. І. Меньшиков наділений «символами» успішного науковця – доктор філологічних наук, професор, відмінник вищої школи СРСР, заслужений працівник народної освіти України, заслужений професор ДНУ. Але за ними найосновніше – значущий науковий доробок. Бібліографічний показник ученого охоплює 279 позицій, окрім того, у його активі – наукове редагування, опонування кандидатських і докторських дисертацій, керівництво дисертаціями, загальна кількість яких також істотна, – він підготував трьох докторів і дев'ятнадцять кандидатів наук, ба-

гато з яких є успішними й працюють у нашому колективі. Им'я вченого добре знає сьогодні в науковому світі. Його праці зі структурної, прикладної та математичної лінгвістики, граматики, лексикології та стилістики російської, української та германських мов відзначаються особливою науковою сумлінністю і глибиною, переконливою аргументацією, яка базується на скрупульозно вивірених фактах.

Професор І. І. Меньшиков побудував модель контамінованих образів, принципово новий і дуже ефективний апарат вивчення та опису різних лінгвістичних явищ та процесів, уніс важливі корективи в традиційну метамову синтаксису, ввівши до неї низку нових понять та категорій, таких, наприклад, як нестандартні (позасистемні) синтаксичні зв'язки, невиражений імператив, базова синтаксична одиниця та ін., запропонував комплексну структурну детермінацію комунікативних одиниць: висловлення, речення, складного речення, надфразної єдності та тексту – за двома формальними параметрами, один з яких – наявність обов'язкового елементарного складника, другий – наявність структурної схеми як функційної моделі синтаксичної конструкції. Він створив оригінальну методику визначення обсягу й динаміки розвитку словника тієї чи тієї мови за ступенем лексичної різноманітності відповідних текстів різних мовних епох, що уможливило встановлення основних закономірностей кількісних змін у словниковому складі української й російської мов у період з XVI до XX століття. Разом з В. І. Морданем та Н. В. Підмогильною складено словники-довідники «Поетичне слово Кобзаря» (1993) та «Поэтическое слово Пушкина» (1999), у яких опосередковано представлені всі лексичні компоненти атрибутивних конструкцій з узгодженим означенням у поетичних творах двох визначних поетів, українського та російського, тих конструкцій, які відображають епітетальну творчість Т. Г. Шевченка й О. С. Пушкіна. Авторка цих рядків про І. І. Меньшикова також має спільні з ним публікації – навчальні посібники, які присвячені актуальним питанням дослідження українського синтаксису та рекомендовані Міністерством освіти й науки для впровадження й використання в навчальному процесі вищої школи: «Структура словосполучення в сучасній українській літературній мові» (2001), «Синтаксичні зв'язки слів у сучасній українській літературній мові» (2001), «Речення як предикативна, комунікативна і функціональна одиниця мовлення» (2002). Не можу не додати, що під час підготовки й захисту докторської дисертації відчувала дружню підтримку Ігоря Івановича, а його поради професіонала-синтаксиста були й залишаються для мене неоціненними.

Досить перспективним постає наукове розроблення І. І. Меньшикова, яке стосується теорії і практики побудови синтезуючих тезаурусів, нового типу словників, що дають змогу знайти слово за його дефініцією, а також за описом відповідного предмета чи явища об'єктивної дійсності. Багато наукових розроблень Ігоря Івановича з лінгвістичного забезпечення автоматизованих систем керування, навчання та інформаційного пошуку, зокрема автоматичного аналізу писемного мовлення, автоматичного контролю знань студентів, обліку кадрів, реалізовані на ЕОМ і впроваджені у виробництво. До 75-го ювілею вченого вийшов збірник «Меньшиков И. И. Избранные труды по лингвистике» (Д. : Новая идеология, 2012. 400 с.), статті якого відбивають багатогранне спрямування його наукових пошуків. Це ювілейне видання викликало великий інтерес лінгвістів, усіх, хто професійно пов'язаний з вивченням і навчанням мови, із прагматичною орієнтацією мови як засобу комунікації.

Понад десять років він очолював спеціалізовану раду із захисту дисертацій зі спеціальностей 10.02.01 – українська мова та 10.02.02 – російська мова при Дніпропетровському національному університеті, у складі якої продовжує працювати й до сьогодні.

Переконана, що І. І. Меньшиков і Дніпропетровський національний університет органічні, він пройшов у ньому шлях від студента до декана факультету. З одного боку, це шлях традиційний, а з іншого – свій, неповторний, а найосновніше – успішний, який триває й досі, а його наукова школа постійно поповнюється новими послідовниками – студентами, аспірантами, які поважають і люблять його за глибоко наукові лекції із проблем синтаксису російської мови, за оригінальні спецкурси, присвячені метамові граматики та лінгвістичного моделювання.

Я не знаю, чи є у Ігоря Івановича своє визначення долі, але, озираючись на пройдений ним життєвий шлях, зважуючи зроблене, а також з огляду на те, що пропрацювала з ним пліч-о-пліч у статусі декана майже 10 років, наважуся стверджувати, що доля для нього – це коли доля Господня дивовижно накладається на долю Людини. Наш ювіляр усе своє життя реалізовував ту особливу програму добра, яку заклав у нього Творець, а це робить людину щасливою, її життя – змістовним, гармонійним і виправданим. Сьогодні він багатий земними дарами – любов'ю, мудрістю, надійними колегами, вірними друзями, особливим талантом відкривати в слові ще не пізнане і повнокровно жити на землі. Нехай це все ще надовго буде з ним!

У мовознавстві професор І. І. Меньшиков створив свою модель контамінованих образів, що стало принципово новим явищем у світі слова. Модель своєї життєвої поведінки він також створює сам – завжди багато трудиться, залишається яскравою індивідуальністю, людиною, позицію якої з будь-яких питань поважають, до думки якої прислухаються, людиною, якій вірять. Знаючи його багато років, чи зможе хто сказати – де бере він час на все. І. І. Меньшиков – яскраве підтвердження парадоксальної, на перший погляд, думки: «Встигає завжди той, хто нікуди не поспішає».

У славний ювілейний день народження ми, його колеги, друзі, учні, однодумці, бажаємо всіх можливих земних благ. Хай попереду в нього буде ще багато цікавих і повнокровних літ, міцне здоров'я, поряд – надійні друзі, нові ідеї, а відтак нехай життя наповнюється вщерть.

І. С. Попова

доктор філологічних наук, професор, декан факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства